

SALOMĖJA JASTRUMSKYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

KASDIENYBĖ KAIP ESTETINIS ĮSIKŪRIMAS M. K. ČIURLIONIO LAIŠKUOSE

The Everyday as an Aesthetical Settling
in the Letters of M. K. Čiurlionis

SUMMARY

This article deals with the aesthetics of everyday life, for example, routine, recognizability, settling in the present day-to-day manner, as it appears in the letters of M. K. Čiurlionis, especially those written from Leipzig in 1902. Through the latest theories of everyday aesthetics, the unique and even innovative aesthetic features of Čiurlionis' daily experience are revealed.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje tiriami kasdienybės estetikos aspektai, susiję su rutiniškumu, atpažįstamumu, įsikūrimu esamoje kasdienėje būtyje tokie, kokie jie pasirodo M. K. Čiurlionio laiškuose, ypač rašytuose iš Leipzigo 1902 m. Pasitelkiant naujausias kasdienybės estetikos teorijas, akcentuojančias kasdienybės savaimingumą ir ontologinę pilnatvę, atskleidžiami Čiurlionio kasdienio patyrimo estetiniai bruožai, buvę saviti ir net novatoriški jo gyvenamuoju laiku.

Apimdama daugybę estetinių patyrimų variantų, neredukuojamų į joki universalių pripažintą gebėjimą ar visa viršijantį verčių derinį, kasdienybės estetika įneša svarbų indėlį tiriant gyvenimą iš estetiškos perspektyvos, o besiformuojanti kol kas eklektiška jos metodologija mėgina konceptualizuoti tai, kaip mes

estetiškai atliepiame kasdienius, eilinius dalykus. „Patyrimo pjūviai patys savaime negali daug pasakyti apie estetinę kasdienio gyvenimo vertę. <...> Susitelkdami į atskirus momentus, mes išleidžiame iš akių pačią kasdienio gyvenimo ontologiją. O tai juk yra pasikartojimas, įprotis, praktika, kaupimasis (kumuliacija)“.

RAKTAŽODŽIAI: kasdienis gyvenimas, estetika, kasdienybės estetika, estetinis patyrimas, Čiurlionis.
KEY WORDS: everyday life, aesthetics, everyday aesthetics, aesthetic experience, Čiurlionis.

tyvumas), o ne pavieniai efektai“, teigia Kevinas Melchione’as (Melchione 2011: 439). Kartais tam tikras estetiškumo perteklius gali sukelti pasibjaurėjimą, beje, irgi estetinę, savotišką dichotomiją kuriančią estetinę kategoriją. Kasdienio gyvenimo estetiniame patyrimo tai tampa itin ryšku. Apskritai verta pažymėti, jog nemažai tradicinės meno-centrinės estetikos sąvokų pradedamos suvokti naujai, atsiskleidžia pačiais netikėčiausiais rakursais, jei yra pritaikomos ar intuityviai individo pritaikomos kasdienio gyvenimo patyrimui, ką puikiai parodo šis Čiurlionio laiško fragmentas:

Ar einate pasivaikščioti? Būtų begalinis nusikaltimas visą laiką sėdėti užsidarius (net ir dirbant), kada pagaliau susilaukta pavasario. Aš kartais išeinu už miesto, bet mane erzina per daug išdailinti laukai ir mūriniai „dorfai“, vežimukai su įkinkytais šunimis etc. Viskas taip praktiška, taip išmintinga, ir taip tuščia, banalu ir nemiela, net baisu!

104 laiškas, Marijonui Markevičiui, Leipcigas, 1902 m. balandžio 17 d. (Čiurlionis 1960: 128).

Nors kasdienis gyvenimas yra daugiau ar mažiau užsklęstas privačiame pasaulyje, neatgręžtas viešumai ir neturi tarp subjektyvumo, kuris jau žymi meno pasaulį (Melchione 2011: 442). Melchione’o straipsnyje „The Definition of Everyday Aesthetics“ teigia būtinybę išgryninti kasdienybės estetikos sąvoką ir šitaip padaryti ją talpesnę ambivalentiškiems kasdienybės estetiniams patyrimams, kurių privatumas sąlygiškas. Kadangi jo manymu nėra aiškaus apibrėžimo (natūralu, kad šioje nenuspėjamoje filosofinės estetikos raidos pakopoje jo

dar negali būti), galima įsteigti kriterijus, pagal kuriuos viena ar kita veikla įgauna estetinę vertę. Kitaip tariant, Melchione’as apskritai abejoja, ar prasminga kalbėti apie kasdienybės estetiką jos terminais, nes jų paprasčiausiai nėra, atsiduriama beveik *circulus vitiosus* padėtyje. Todėl mąstytojas siūlo keletą įprastinių estetinių objektų ir kasdienybės estetinių patyrimų apibrėžiančių bruožų. Galų gale tai labai paprasti elementai: nuolatinis, įprastas, aktyvus (Melchione 2013).

Tačiau nepaisant to, kokie ryškūs ir gyvi būtų kasdieniai estetiniai patyrimai, daugelį jų labai sunku artikuluoti, nors reikia pažymėti, jog šią artikuliaciją puikiai atlieka menininkai arba meno kritikai. Būtent šis kasdienybės estetikos refleksyvumo prioritetas, tenkas meno pasauliui, sąlygoja daug metodologinio nestabilumo ir painiavos, siekiant išgryninti kasdienybės estetiką. Net John Dewey ir juo besiremiančių autorių, kaip antai Christopheris Dowlingas arba Tomas Leddy manymu, kasdienybė estetiška tampa tik per meninio žvilgsnio prizmę. Štai Dowlingas teigia, jog meno estetinė vertė prasiplėstų įtraukiant kasdienio gyvenimo patyrimus (Dowling 2010: 241), o T. Leddy 2012 m. veikale *Extraordinary ir the Ordinary* tvirtina, jog esą neįmanoma „pasiekti įprastumo nepadarant jo neįprastumu, žinoma, tai atliekant meniniu būdu“ (Leddy 2012: 121). Įmantriuose metodologiniuose debatuose netgi mėginama nustatyti sąlygiškas pozicijas – antai Jane Forsey siūlo stipriosios ir silpnosios formuluotės priėgą kasdienybės estetikoje, turėdama omenyje, jog silpnajai atstovauja jau mi-

nėti Dowlingas ir Leddy, o štai stipriąją, kitaip vadinamą paradigmą, kasdienybės estetikos formuluotę atitinka Arto Haapala ir Yuriko Saito apibrėžimai. Šie teoriniai svyravimai apima amplitudę nuo gerai žinomų teorinių modelių ir sąvokų pritaikymo dar vienam estetikos objektui – „kasdienybei“ – iki pamatinės estetinio patyrimo peržvalgos ir performavimo, kurį aktualiai paskatina kasdienybės įtraukimas į estetikos akiratį (Forsy 2014). Šiuo aspektu Arto Haapala esė „On the Aesthetics of Everyday: Familiarity, Strangeness and the Meaning of Place“ ne tik kritikuoja kasdienybės estetikos modeliavimą remiantis meno centriškumu, bet taip pat ir poziciją, jog tik tapdamas išskirtiniu ir keistu, kasdienis patyrimas gali būti laikomas estetišku. Priešingai šiai sukeistinio estetikai Haapala siūlo sąvoką *Jemeiningkeit*, kuri yra labai svarbi žmogiškajai egzistencijai ir apima žmogaus išsivietinimą, įsikūrimą konkretybėje kaip namuose, su jų įprastumu, natūralumu, saugumu, jaudumu, tam tikru pamatiniu atpažįstamos būties komfortu, nes juk niekas negalėtų, Haapala žodžiais tariant, ilgai išverti nuo-

latinio keistumo būklės nekurdamas įprastumo saitų ir nė kiek neįsišaknydamas esamoje vietoje ar situacijoje (Haapala 2005: 49).

O dabar derėtų šį tą apie save parašyti, tai įvairumo dėlei pradėdama nuo galo. Dabar, turbūt, 7 valanda vakaro (laikrodžio neturiu). Ant stalo dega lempa, prie jos guli šepetys, nešvarus trintukas, pieštukas, dėžutė su tabaku, vokiečių kalbos žodynas, gaidų popierius, teptukas ir keletas katalogų. Ant pianino: knygos, gaidos, albumas su fotografijomis ir daug gaidų popieriaus, o ant pulpito – mano uvertiūra, kurią, jei pavyks pataisyti, pavadinsiu „Kęstutis“. Vieną mano kambario sieną puošia 6 gamtovaizdžiai ir dvi galvos (mano kopijos): piligrimas ir kažkokia šventoji Dulcinėja. Priešinga siena papuošta Vale, Jonuku ir Petriuku. Pastarasis turi labai tragišką žvilgsnį, bet tai niekis. Lauke vėjas traukia „raudą“, aš sėdžiu prie stalo be apykaklės, apsivilkęs paltu, rašau tau laišką ir kas minutę raukau, raukau, raukau, nes man sutinę 3 dešinės rankos pirštai (nušala) ir sunku rašyti, bet tai irgi niekis.

58 laiškas, Povilui Čiurlioniui, Leipcgas, 1902 m. vasario 6 ir 8 d. (Čiurlionis 1960: 84).

KASDIENYBĖS ESTETIKOS APRĖPTIS

Vadinasi, būtų galima sudaryti sąrašą veiklų, kurios įprastai gali būti laikomos tinkamomis sudaryti kasdienybės estetinio patyrimo kategoriją. Bet kada paklausiame, kokia specifinė ypatybė paverčia šias veiklas iš tikrųjų estetiškomis, pamatome, kad nepakanka sudaryti sąrašą. Mes turime iširti ir išanalizuoti šias veiklas viena po kitos norėdami

pamatyti, ar jos tikrai atitinka estetinį patyrimą. Štai kodėl kasdienybės estetika kol kas daugiausia sudaryta iš atvejų analizės: jokios visa apimančios tiesos neva negali būti aptikta, kai tiriamo kasdienybės estetiką kaip tokią. Juk netgi mene suvokiant skirtingus meno kūrinis prireikia įvairiopo estetinio suvokimo. Juo labiau tai tinka itin plačiai kas-

dienybės estetinio patyrimo sričiai. Ir iš tiesų būtų keblu surasti įtikinamą bendrą pagrindą kambarių vėdinimui, mėgavimuisi ilgų distancijų bėgimu ir maisto gardinimui egzotiškais prieskoniais (Vihalem 2016: 52).

Be to, kai meno estetinis patyrimas paprastai pabrėžia tik regos ir klausos jusles, kasdienybės estetika dažnai apima kitas jusles. Taigi kasdienybės estetinis patyrimas yra kur kas mažiau hierarchiškas ir įgalina visas jusles dalyvauti estetiame malonume. Kasdienybės estetikos giminingumą sinestezijos estetikai pabrėžia ir Arnoldas Berleant (Berleant 2014: 21).

Tad apimdama daugybę estetinių patyrimų, neredukuojamų į joki universalių pripažintą gebėjimą ar visa viršijantį verčių derinį, kasdienybės estetika įneša svarbų indėlį tiriant gyvenimą iš estetiškos perspektyvos. Kiekvienu atveju reflektuoti galima tiek vienaip, tiek kitaip traktuojamą kasdienybės patyrimą, tačiau ieškant metodologinio instrumentarijaus, struktūriniai skirtumai dažniausiai esti lemiami (Vihalem 2016: 38). Svarbų įnašą į kasdienybės estetikos formavimąsi įnešęs pragmatizmo filosofas Richardas Shustermanas teigia, jog estetinis patyrimas yra nepagaunamas, neišsakomas, subjektyviai nepastovus, kintantis, neišmatuojamas, todėl negali suteikti pakankamo pagrindo vertinimams verdiktams. Savo kasdienybės estetikos teorijose jis akcentuoja kūno vaidmenį, netgi sukuria įžymiąją somestetikos sąvoką ir teoriją. Shustermanas apmąsto Dewey idėją apie istorinį estetinio patyrimo pirmumą meno atžvilgiu,

tvirtindamas, jog „tokio patyrimo buvimas nėra meno tapimo priežastis“ (Shusterman 1997: 38-41).

Naujausi tyrinėjimai kasdienybės estetikos lauke patvirtina, jog estetika negali būti apribota, uždaryta savo pačios erdvėje, ji neišvengiamai ir neatskiriamai susipina su daugybe kitų tikrovės aspektų, kaip antai socialiniai, politiniai, moraliniai ir kt. Kasdienybės estetika taip pat susipina su kitomis estetikos šakomis. Tiek Leddy, tiek ir Saito, kurių požiūris į kasdienybės estetiką iš principo yra gana artimas, laikosi bendros pozicijos, jog kasdienybės estetika, ne tik kaip sąlygiškai siaura specializacija šiuolaikinės estetikos kontekste, bet kaip kažkas, kas paliečia mūsų kasdienį patyrimą pačia bendriausia prasme, iki šiol yra iš esmės istoriškai apleista, atstumta, repressuota. Galima taip pat teigti, jog šis apleistumas yra pačios estetikos tradicijos numatytas, kryptingai sutelktas siekiant išskirti estetiką aukščiau jusliškumo ir praktinės veiklos.

Bet kuriuo atveju kasdienybės estetika gali būti apibrėžta kaip dėmesingennis ir reiklesnis kasdienio patyrimo „skaitymas“, kuris leidžia mums skirti daugiau dėmesio tam, ką ir kaip darome (Vihalem 2016: 56). Kasdienybės estetika, nesvarbu, ar laikysimės jos priešingų pozicijų, ar nuosaikaus „trečiojo kelio“, atveria mums milžinišką klodą, kuriame esame mes patys, kas tiesiogiai aprėpia mus kiekvieną akimirka, ir bet kurioje erdvės ir laiko duotyje, kasdienybės estetikos horizonte išvystame ne tik gyvenamo pasaulio, gyvenamo gyvenimo, bet ir savo pačių tolydumą.

M. K. ČIURLIONIO NOVATORIŠKUMAS KASDIENYBĖS ESTETIKOS ĮŽVALGOJE

Taigi analizuodami Čiurlionio kūrybinį palikimą, o ypač jo laiškus, matome, jog estetiškas kasdienybės patyrimo būdas Čiurlionio kūryboje atsiranda jau amžių sandūroje ir realizuojamas visiškai kitu būdu, nei būtų galima tikėtis iš XIX a. romantinės estetiškos minties, siekusios savaip suartinti meną ir gyvenimą. Čiurlionis iš tiesų įsigyvena savo tikrovėje tikrų tikriausiu A. Haapala'os *Jemeinigkeite* būdu. Kita vertus, tyrinėdami garsaus menininko kūrybinį palikimą ir biografiją kasdienybės estetikos aspektu, atsiduriame ir keliose naujose tarpdisciplininėse kryžkelėse, kaip antai socialinė estetika, privataus gyvenimo istorija, patyrimo, juslių istorija, kultūrologiniai kasdienio gyvenimo tyrinėjimai, būdingi atskiroms epochoms ar netgi atskiriems jų dešimtmečiams ir t. t. Todėl svarbu aiškiai atskirti, ką ir kaip artikuliuojame kaip kasdienybės estetiško patyrimą, nes, kaip teigia Benas Highmore'as, estetika persmelkia nemažai kasdienio gyvenimo tyrimo disciplinų, negana to, bet kokia pastanga rimtai aprašyti gyvybingus socialinio ir kultūrinio gyvenimo aspektus neišvengiamai įtraukia estetikos sritį. Estetika nuolat veda derybas tarp jos filosofinėse ištakose glūdinių juslinių, kūrybinių gyvenimo aspektų, į kuriuos nekreipė dėmesio racionaliai mintis, ir susitelkimo kurti ir vertinti meno kūrinius (Highmore 2004: 312).

Ypač Čiurlionio rašytiniame palikime aptinkame nuolatinį bangavimą tarp kasdienybės kaip artimos, įsikurtos, paprastos ir vizijiškai transformuotos, sukeistintos, pasakiškumu apgaubtos būties:

Po mėnesio reikės išsikraustyti. Apie tai galvoju kaip apie kelionę į mėnulį. Man būtų gerai taip sau besivaikščiojant leistis Nemuno kryptimi, link mūsų kalnelių, smėlynų, pušų. Ką? Kaip manai? Juk tam reikėtų ne daugiau kaip vieno mėnesio? Ir koks būtų džiaugsmas! Mėnuo gryname ore, o dabar gi pavasaris! Nuolat žiūrėčiau į medžius, žoles, čia pat prie manes bręstų ir raustų saulėje pumpurėliai, pasakui šviesiai žali ūgliai... O ten kur-ne-kur iš už didelio lapo jau gėlytė iškiša galvutę ir šypsosi saulei. Aš ne tik einu... Tiesą pasakius, truputį ėmiau pavydėti vuturiukams ir gandrums, traukiantiems į aną pusę, kad leidausi pralenkiamas, bet tai niekis. Kas žino, gal tas gandras pakalens man pasveikinimą Druskininkuose. Ech, Geniuk, gaila, kad Tu nežinai, kas yra sugrįžti į gimtąjį kaimą. Jau tik varstas iki namų. Štai tuoj už miškelio. Vėl girdi pušų šnabždesį, tokį rimtą, tartum tau kažką saktų. Nieko taip gerai nesupranti, kaip tą šlamesį. Miškelis išretėja, jau spindi pro šakas ežeras. Susikūprinęs Andriukas tempia iš šaltinio vandenį, o toliau ir namai, gandro lizdas, bažnytelė. Viskas tas pats, ir taip niekas nepasikeitė, kad valandėlę ir tau atrodo, jog grįžti iš kankorėžių karo su berniukais miške; o tas Leipciugas, Varšuva, sakytum, tik ilgas ir sunkus sapnas.

56 laiškas, Eugenijui Moravskuiui, Leipciugas, 1902 m. kovo 21 d., 12 val. nakties (Čiurlionis 1960: 109).

Nors ši aspektą teorinės tradicijos įpročiai linkę nurašyti XIX a. romantiškos įtakoms, savo ruožtu paveikusioms Čiurlionio pasaulėvoką, tačiau į šį tikrovės estetiško patyrimo dvilypumą galime pažvelgti ir kitaip. O būtent šiuos Čiur-

lionio kūrybos aspektus deramai iliustruotų nūnai nerimstantis ginčas tarp dviejų savotiškų stovyklų kasdienybės estetikos teritorijoje. Vienos jų atstovai akcentuoja, jog tik išskirtiniai, ypatingi, konkrečią struktūrą, linijiškumą ir kulminaciją turintys kasdienybės patyrimai gali būti laikomi estetiškais.

Čiurlionis keliuose laiškuose skirtin-giems adresatams (Eugenijui Moravskiui ir Petruui Markevičiui) vis aprašo savo vienišų Kūčių patyrimą Leipcige; iš to pasikartojimo, o ir iš laiško turinio gali-me spręsti, kad šis patyrimas jam kažkuo labai svarbus, beveik katarsiškas, ir jis elegantiškai skonėjasi kiekviena to paty-rimo detale:

Šventės man buvo nelinksmos, bet nenuo-bodžiavau. Man buvo labai liūdna ir kaž-kaip gera. Per Kūčias susitaisiau mažą komedijėlę: frau Krol nupirko man aguo-ninį pyragą ir žvakę prie pianino; plotke-lę buvau gavęs iš Stasiuko, liečiau anks-čiau atnešti arbatos (pusę 7-ių), nežinau, kodėl užsirakinau ir, uždegęs visas švie-sas, ėmiau valgyti Kūčias. Blogiausia bu-vo su plotkele: laužiau ir valgiau, ir vis kažko trūko, kažkaip gerai neišeidavo. Paskui truputį improvizavau – kažkokios nuostabios kalendos mane apniko, dabar gailiuos, kad neužrašiau. Vėlai nuėjau gulti ir miegojau kaip niekad – puikiai.

30 laiškas, Eugenijui Moravskiui, Leipci-gas, 1901 m. gruodžio 27 d. (Čiurlionis 1960: 58).

Yuriko Saito mintis, paremta Paulo Duncumo idėja, jog asmens tapatumo kūrimasis ir jo perspektyvos gyvenama-jame pasaulyje yra sąlygotos daugiau kasdienio gyvenimo nei aukštojo meno patyrimo (Saito 2008), iš tiesų leidžia priartinti Čiurlionio kūrybą prie jo paties

kaip asmens gyvenimo ir to gyvenimo subtilaus estetinio išgyvenimo. Mano manymu, ši nuostata dėl Čiurlionio kū-rybos leistų mums tyrinėti jo asmenį ir kūrybinį palikimą kitų su kasdienybės estetika trapiai susijusių disciplinų at-žvilgiu, kaip vadinamoji mažoji, arba kasdienio gyvenimo, istorija, ypač pasi-telkus prancūzų mokyklos metodologi-jas. Atskiro tyrimo tuomet lauktų Čiur-lionio biografija, atkuriamą iš epistolia-rinio palikimo ir artimųjų atsiminimų. Tai tik kelios galimos tyrimų perspekty-vos, šiame straipsnyje grindžiančios gali-mybę ir būtinybę mėginti atnaujinti žvilgsnį į didaus kūrėjo kaip asmens holistinę visumą (apie tai straipsnio au-torė yra rašiusi publikacijoje „Sineste-tas – įsamenintoji sinestezija“ (Jastrums-kytė 2013: 211–225).

Taigi tam tikras patyrimas, kad pasi-žymėtų estetinėmis kokybėmis, turi tu-rėti aiškias ribas ir tam tikrą struktūrą: tam tikro masto sudėtingumą (kadangi tai santykių tarp patyrimo elementų su-vokimas), visa apimančią vienovę (kuria iš dalies suteikia patiriančiojo dėmesio kokybė), kulminacijos pojūtį arba linkmę į laukiamą pasitenkinimo rezultatą. De-wey'us klausia, ar šie struktūriniai ele-mentai būtini, kad patyrimas būtų este-tinio pobūdžio. Kiti teoretikai teigia al-ternatyviai, esą kasdienybė kaip tokia, natūraliai ir nepastebimai apsemianti patirtį, ir yra estetiška (Vihalem 2016: 55). Reguliarumas ir rutina taip pat gali būti kasdienio estetinio patyrimo šalti-niai. Estetinis kasdienio gyvenimo paty-rimas nebūtinai radikalus, sukrečiantis ar griauantis, dažniausiai jis yra be

galo kartojamas, kaupiasi pačios kasdienybės pagrindu, patiriamas ir iš karto pamirštamas, vos per jį pereinama (Sherri 2008: 36). Patyrimo sudėtingumas reiškia, kad kai kurie jo elementai gali būti sąmoningai nepastebėti, tačiau vis tiek prisideda prie viską apimančio estetinio poveikio, efekto. Nei patyrimo kaip visumos gyvumas, nei atskirų jo elementų ryškumas nėra būtinas, kad patyrimas būtų estetinio pobūdžio (Vihalem 2016: 5). Čiurlionio laiške iš Leipcigo atmintis tampa gija tarp dviejų kasdienio įsikūri-

mo erdvių, kurios per muzikinę kūrybą susijungia į vientisą estetinę būklę:

Jaučiuosi puikiai, nes ką tik pakilau nuo fortepijono. Skambinau įvairias Druskininkų kompozicijas, mintimis slankiojau po Pariečės kelią, po bulvėmis ir agrastais apsodintą mūsų daržą, po žalią bažnyčios veją, kuria, būdavo, Boltucis lėtai slenka, dešine koja sukdamas suratį. Prisiminiau ir mūsų senąjį laivelį, iš kurio amžinai reikėdavo išsemti vandenį.

142 laiškas, Petručiui Markevičiui, Leipcigas, 1902 m. birželio 19 d., pusė 11 vakaro (Čiurlionis 1960: 165).

VIETOJE IŠVADŲ

Vadinasi, galime pagrįstai teigti, jog Čiurlionio estetinis patyrimas yra paremtas ir persmelktas kasdienybės išgyvenimų, kuriuos jis sąmoningai artikuliuoja kaip savitus ir nesusijusius vien su meno kontekstu. Savitas Čiurlionio epistoliarinis jautrumas atskleidžia, kaip konkretaus asmens, išskirtinio menininko, gyvenime pasirodo kasdienybė – tarp introspektyvumo, reflektyvumo ir neartikuliuojamo pasinėrimo būsenų balan-

suojantis natūralus estetinis potyris. Kasdienio estetinio patyrimo natūralumas, neišvengiamumas, būtinumas, tolydumas buvo labai svarbus Čiurlionio asmenybės savikūrai ir radosi stebėtinai anksti idėjų istorijos kontekste, kai dar dominavo kitos mentalitetų tendencijos. Čiurlionio subtilus ir estetinantys žvilgsnis į paprastos rutiniškos kasdienybės natūralumą yra visiškai naujas jo gyvenamuoju laikotarpiu reiškiny.

Literatūra

1. Berleant Arnold. 2014. Environmental Sensibility, *Studia Phenomenologica* XIV: 21.
2. Danto Arthur. 1981. *Transfiguration of the Commonplace: A Philosophy of Art*. Cambridge, MA, London: Harvard University Press.
3. Dewey John. 1934. *Art as Experience*. New York: Minton, Balch and Company.
4. Dewey John. 2005. *Art as Experience*. New York: Perigee.
5. Dowling Christopher. 2010. The Aesthetics of Daily Life. *British Journal of Aesthetics*: 241.
6. Forsey Jane. 2014. The Promise, the Challenge, of Everyday Aesthetics. *Aisthesis* 1. < <http://dx.doi.org/10.13128/Aisthesis-14608> > [žiūrėta 2018 09 12]
7. Haapala Arto. 2005. The Aesthetics of Everyday Life, Light A. and Smith J. M. (eds.) *On the Aesthetics of Everyday: Familiarity, Strangeness and the Meaning of Place* 49. New York: Colombia University Press.
8. Highmore Ben. 2004. Homework. Routine, Social Aesthetics and the Ambiguity of Everyday Life, *Cultural Studies*, Vol. 18, No. 2/3: 306–327. Routledge, Taylor & Francis Group.
9. Highmore Ben. 2011. *Ordinary Lives: Studies in the Everyday*. London: Routledge.

10. Jastrumskytė Salomėja. 2013. Sinestetas – įsamenintoji sinestezija, *Sovijus*, T. 1, Nr. 1: 211–225.
11. Jastrumskytė Salomėja. 2016. Mikalojus Konstantinas Čiurlionis Vilniuje. L. Gaidauskienė (sud.). *Urbanistinė estetika M. K. Čiurlionio tapyboje*. Vilnius: LLTI leidykla: 260–282.
12. Leddy Thomas. 1995. 'Everyday Surface Qualities: „Neat“, „Messy“, „Clean“, „Dirty“, JAAC 53 (3): 259–268.
13. Leddy Thomas. 2012. *The Extraordinary in the Ordinary: The Aesthetics of Everyday Life*. Peterborough, Ontario: Broadview Press.
14. Lefebvre Henri. 1992. *Éléments de rythmanalyse: Introduction à la connaissance des rythmes*. Paris: Éditions Syllepse.
15. M. K. Čiurlionis. 1960. *Apie muziką ir dailę. Laiškai, užrašai ir straipsniai*. V. Čiurlionytė-Karužienė (sud.). Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
16. Mandoki Katya. 2007. *Everyday Aesthetics: Prosaics, the Play of Culture and Social identities*. Ashgate Publishing Limited.
17. Margus Vihalem. 2016. What is at Stake in Everyday Aesthetics? Looking for a New Perspective on Aesthetic Experience, *Kunstiteaduslikke Uurimusi* 25, Issue 3/4: 38–61.
18. Melchione Kevin. 2013. The Definition of Everyday Aesthetics. *Contemporary Aesthetics Journal* 11. <<http://hdl.handle.net/2027/spo.7523862.0011.026>> [žiūrėta 2018 09 12].
19. Melchione Kevin. 1998. Aesthetics: The Big Questions. Korsmeyer C. (ed.). *Artistic Droypouts*. New York: Blackwell.
20. Melchionne Kevin. 2011. Aesthetic Experience in Everyday Life: A Replay to Dowling, *British Journal of Aesthetics* 51 (4): 437–442.
21. Certeau de Michel. 1980. *L'Invention du quotidien*. Vol. 1: Arts de faire. Paris: Galimard.
22. Naukkarinen Ossi. 2013. What is 'Everyday' in Everyday Aesthetics? *Contemporary Aesthetics* 11: 1–2.
23. Nedelcu Andra. 2014. Aesthetics Experience of Our Everyday Life. *Challenges of the Knowledge Society. Education and Sociology*: 930.
24. Bourriaud Nicolas. 1998. *Esthétique relationnelle*. Dijon: Presses du réel.
25. Olcese Chistiana, Savage Mike. 2015. Notes towards a 'social aesthetics': Guest Editors introduction to the special section. *The British Journal of Sociology* 66, Issue 4: 720–737.
26. Račiu Dan Eugen. 2013. Remapping the Realm of Aesthetics: On Recent Controversies about the Aesthetic and Aesthetic Experience in Everyday Life. *Estetika: The Central European Journal of Aesthetics* I/VI, No. 1: 3–26.
27. Račiu, Dan Eugen. 2016. The Aesthetics of the Everyday and the „Life-World“, *STUDIA UBB. PHILOSOPHIA* 61, Special Issue: 191–204.
28. Saito Yuriko. 2008. *Everyday Aesthetics*. Oxford: Oxford University Press.
29. Sherri Irvin. 2008. The pervasiveness of the Aesthetic in Ordinary Experience. *British Journal of Aesthetics* 48, No. 1: 29–44.
30. Shusterman Richard. 1997. The End of Aesthetic Experience. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 55 (1): 29–41.